

TÜRKÇE SÖZLÜK'TE EŞDİZİMLİLİKLERİN GÖSTERİLİŞİ

Representation of the Collocations in the Turkish Dictionary

Указание словосочетаний в Тюркском словаре

Mustafa Samet KUMANLI*

Gazi Türkiyat, Bahar 2016/18: 195-204

Öz: Eşdizimlilik dildeki bazı sözcüklerin belirli durumlara bağlı olarak olağandan sık biçimde birlikte kullanımını ifade eder. Eşdizimlilik kavramını ilk olarak 1951 yılında Firth ortaya atmış ve kavram üzerinde Batı dilbiliminde birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda eşdizimliliğin sınırları belirlenerek eşdizimlilik sözlükleri oluşturulmuştur. Türk dil bilimi alanyazımında konunun araştırılmasıyla birlikte Türkçe Sözlük'te eşdizimli yapıların gösterilişi üzerine çeşitli fikirler ortaya atılmıştır. Bu değerlendirmeler yapılırken Türkçe Sözlük'ün bir genel sözlük olduğu göz ardı edilmiştir. Genel sözlüklerin oluşturulma aşamasında betimlenecek dile dair birçok öncelenen unsur olduğu unutulmamalıdır. Genel bir sözlük olarak Türkçe Sözlük'ün öncelikli amacı Türkçenin söz varlığını en kapsayıcı biçimde betimlemektir. Türkçe Sözlük'ün 2005 yılındaki onuncu baskısından itibaren eşdizimliliklerin gösterilişinde önemli bir hassasiyet gösterilmiş ve 2011 yılındaki birinci baskıda da eşdizimli yapılar gereken hassasiyet gösterilerek söz konusu yapılar çeşitli şekillerde okuyucuya sunulmuştur. Türkçede eşdizimliliklerin yabancı dillerdeki eşdizimli sözlüklerde olduğu gibi gösterilebilmesi için Türk dil biliminde eşdizimlilik üzerine çalışmalar artmalı ve özel eşdizimlilik sözlükleri hazırlanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Eşdizimlilik, eşdizimliliklerin gösterilişi, sözcük birleşimleri, deyim, Türkçe Sözlük

Abstract: Collocation is that some word in the language depending on the particular condition refers to the use with the common format. Notion of collocation was first put forward in 1951 by Firth and than many studies have been made on the concepts of Western linguistic. These studies determined the boundaries of collocation and collocation dictionaries were created as a result. After researched the subject in Turkish linguistic several ideas have been proposed by researchers about representation of the collocations in Turkish Dictionary. These assessment is in progress, Turkish Dictionary has been ignored as a general dictionary. While assessing it should be noted that general dictionaries responsible for the many language issues in the process of creation of the dictionaries. As a general dictionary, Turkish Dictionaries primary objective is extensively represent Turkish vocabulary. From the tenth edition of the 2005 edition of the 2005 edition Turkish Dictionary representation of collocations has shown considerable sensitivity than on the eleventh edition in 2011, collocations were presented with precision. Representation of collocations in Turkish to be like foreign language dictionaries, collocations research should increase in Turkish linguistic and collocations dictionary should be prepared.

Keywords: Collocation, representation of collocation, word combinations, idioms, Turkish Dictionary

Аннотация: Под понятием коллокация понимается последовательность некоторых слов частота совместного использования которых в языке в конкретных ситуациях более высока чем обычно. Понятие коллокация было впервые выдвинуто Фиртом в 1951-ом году, относительно которого затем в западной лингвистике было проведено довольно большое

* Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara/TÜRKİYE.
samet.kumanli@hacettepe.edu.tr. Gönderim Tarihi:12.05.2016. Kabul Tarihi:31.05.2016.

количество исследований. В результате этих исследований были определены границы понятия коллокации и созданы словари коллокаций. С началом исследований этого вопроса в турецкой лингвистике была выдвинута различные идеи по поводу формы представления коллокации в словаре. При обсуждении этого вопроса было упущено из виду то, что словарь турецкого языка является общим словарем. Неследует забывать, что в ходе составления общих словарей необходимо брать во внимание наличие большое количества предшествующих элементов касательно описываемого языка. Самой приоритетной задачей словаря турецкого языка, как общего словаря, является представление в наиболее полной форме всего лексического запаса турецкого языка. Начиная с десятого выпуска 2005-го года в словаре турецкого языка показу коллокаций уделяется большое внимание, в одиннадцатом издании 2011-го года, коллокациям также было проявлено необходимое внимание и были представлены к вниманию читателей в разнообразных формах. Для того, чтобы коллокации в турецком языке стали представляемыми так, как можно видеть это в словарях коллокаций иностранных языков, следует увеличить количество исследований относительно этой темы и начать подготовку по ним специальных словарей.

Ключевые слова: коллокациализм, глагольный коллокациализм, торкский словарь

Giriş

Eşdizimlilik (collocation) terimi dil bilimi araştırmalarında yeni bir kavram ve çalışma alanı oluşturmuştur. İlk kez 1951 yılında İngiliz dil bilimci J. R. Firth, *Modes of Meanings* (Firth 1957: 194) adlı makalesinde eşdizimlilik kavramını ortaya koymuş ve yeni bir dil bilimi kavramı olarak eşdizimlilikten söz etmiştir. Ardından Halliday, Sinclair, Allerton, Cowie, Melcuk gibi araştırmacılar çalışmalarıyla konuyu pek çok yönden ele almışlardır (Çalışkan 2014). 1980'li yıllardan sonra da İngilizcenin eşdizimlilik sözlükleri hazırlanmıştır. Batı dil biliminde *collocation* olarak adlandırılan ve bugüne dek çeşitli açılardan incelenen kavram için Türkçede *eşdizimlilik* yanı sıra *birliktelik* terimi de önerilmiştir. İmer vd. *birliktelik* terimini kısaca 'sözcüklerin düzenli bir biçimde birlikte kullanılmaları durumu' olarak tanımlar (2013: 61).

Türk dil bilimi için yeni bir kavram olan eşdizimlilik, gereğince araştırılmamıştır. Yeni bir dil bilimsel kavram olarak alanyazınında bugüne dek sınırlı sayıda araştırmacının dikkatini çekmiştir. Türkçede eşdizimlilik üzerine B. Çetinkaya (2006, 2007), Ş. Pilten (2008), B. Özkan (2010, 2011, 2012), N. Çalışkan (2014), N. Doğan (2015, 2016) ve B. Diri'nin çalışmaları bulunmaktadır. Türkçe Sözlük'te eşdizimlilik kazanan yapıların gösterilmeye başlanması ise 2005 ve 2011 baskılarında mümkün olmuştur. Sıfatların eşdizimliliği üzerine hazırlanan derlem tabanlı uygulama Mersin Üniversitesi genel ağ sayfasında esdizim.mersin.edu.tr adresinde 2012 yılında kullanıma açılmıştır. B. Özkan'ın *Türkiye Türkçesi Söz Varlığında Sıfatların Eşdizimliliği -Derlem Tabanlı Bir Uygulama-* çalışmasında elde edilen verilere bağlı olarak fiil, zarf, sıfat ve isimler veri tabanında sorgulanabilmektedir.

Eşdizimlilik kavramının Türkçenin söz varlığının en önemli göstergelerinden Türkçe Sözlük'teki yansımaları bakımından açıkça ortaya konulması ve

eşdizimliliğin Türkçedeki sınırlarının belirlenerek benzer yapılardan ayrılması Türk dilciliği açısından yararlı olacaktır. Bu makalenin amacı Türk dilinde eşdizimlilik kavramı üzerinde durarak Türkçe Sözlük'ün son baskısındaki (2011) eşdizimlilik uygulamasını ortaya koymaktır.

1. EŞDİZİMLİLİK KAVRAMI VE TÜRLERİ

1.a. KAVRAM

Eşdizimliliğin tanımı çeşitli araştırmacılar tarafından birçok kez yapılmış ve dil bilimin bu yeni kavramının sınırları belirlenmeye çalışılmıştır.

Kavramı bilim dünyasına tanıtan araştırmacı olan dil bilimci Firth, eşdizimsel anlamın metinlerde kendi bağlamından bağımsız olan ayrı bir anlam katmanına sahip olduğunu ve eşdizimli yapıların kullanıldığı cümlelerin konuşurlarının sahip olduğu kültürel bağlama bağlı olarak özelleşerek ortaya çıktığını belirtir. (Firth 1957: 195). Söz konusu çalışmasında *time* (zaman) sözcüğünü düğüm sözcük olarak örnek gösteren Firth, *saved / spent / wasted / frittered away / press / flies* gibi sözcükleri *time* sözcüğünün eşdizimlileri olarak verir ve dönemin şairlerinden örneklerle ortaya koyduğu eşdizimlilik kavramının açıklamasını yapar. (Firth, 1957: 195). Firth, ayrıca eşdizimli yapıların anlamının deyimlerde olduğu gibi soyutlamaya dayandığını belirtir. (Firth 1957: 196).

Eşdizimlilik konusunda değerli çalışmaları bulunan B. Özkan'ın tanımı şu şekildedir: *Dilde, herhangi bir dil birimi 'seçme' ve 'birleştirme' ilkelerine bağlı olarak, dizgede anlam gerektirdiği sürece başka bir dil birimiyle bir araya gelebilir, birlikte kullanılabilir. Bu 'birlikte kullanılabilirlik', kullanımın sıklığına bağlı olarak dilde genele oranla yüksek bir dağılıma sahipse ve bu dağılım anlamlı bir farklılaşma olarak karşımıza çıkıyorsa eşdizimli yapılar olarak değerlendirilir* (Özkan 2014: 26).

Özkan'ın tanımında *birliktelik* ve *kullanım sıklığı*nın yanında *birlikte kullanılabilirlik* de eşdizimliliğin ayırt edici özelliği olarak öne çıkarılmıştır. Bu özelliklerin yanında *seçme* ve *birleştirme* ilkeleri belirleyici nitelikler olarak verilmiştir:

“Birliktelik kullanımı, eşdizimliliğin gerçekleşme öncülüdür. Genel bir ifadeyle dilde anlam gerektirdiği sürece herhangi bir dil birimi başka bir dil birimiyle bir araya gelebilir, birlikte kullanılabilir. Bu anlamda, dizimsel olarak gerçekleşen ilk olgu *birliktelik kullanımı*dır. Diğer taraftan bu birliktelik kullanımları sıklığa bağlı olarak dilde yüksek bir dağılıma sahipse ve bu dağılım oranı anlamlı bir farklılaşma olarak karşımıza çıkıyorsa *eşdizimli yapılar* olarak ortaya çıkar. Bu ortaya çıkışta anlamlı sözcük birlikteliklerinin oluşması gerekir. (Özkan 2007: 32).

Doğan'a göre eşdizimlilik, bazı sözcüklerin birbiriyle karşılıklı öncelikleri olduğu ve birbirini gerektirdiği sözcük birleşmelerini ifade eder (Doğan 2015: 67)

Batı dil biliminde eşdizimlilik üzerine iki farklı yaklaşım ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımlardan ilki *sıklık temelli yaklaşım* (frequency based approach), ikincisi ise *anlam temelli yaklaşımdır* (significance oriented approach). Sıklık temelli yaklaşımın temsilcileri, *Firth, Halliday* ve *Sinclair* gibi dil bilimcilerken, anlam temelli yaklaşımın temsilcileri ise *Cowie* ve *Melcuk* olmuşlardır.

Eşdizimlilik kavramına ilişkin yapılan tanımlardan hareketle eşdizimliliğin koşullarını şu şekilde sıralamak yerinde olacaktır:

- Eşdizimlilik temel anlamda, iki veya daha fazla sözcüğün bir araya gelerek farklı bir anlam kazanmasıdır. Bu süreç sözcük biliminde *sözlükselleşmeden* (lexicalization) bir önceki safha olup *kurumsallaşma* (institutionalization) olarak adlandırılır (Bauer 1983).
- Eşdizimli yapılar, sıklık sayesinde ayrıcalıklı hale gelir.
- Eşdizimlilikte sözcükler mantıksal ve anlam bilimsel seçme kuralları ile birleşir.
- Sıklık, zamanla sözcükler üzerinde *eşdizimsel sınırlılıkların* (collocation restrictions) oluşmasına neden olur. (Doğan 2016: 269).
- Deyimlerde olduğu gibi eşdizimli yapıların da bir dilden diğerine bire bir çevirisi oldukça zordur.
- Eşdizimli yapılar serbest sözcük birleşimlerinden daha yoğun bir yapıya sahipken deyimlerden ise daha esnek yapıdadırlar. Dolayısıyla ikisinin ortasında konumlandırılırlar.
- Bu özellikler çerçevesinde Türkiye Türkçesinde sıklıkla kullandığımız *beyaz peynir, düşüncesini okumak, isim babası, bu minval üzerinde* gibi eşdizimli yapılarda gördüğümüz *beyaz, düşünce, isim, minval* sözcükleri eşdizimliliğin *düğüm sözcüğüdür*, *düğüm* sözcükle birlikte kullanılan diğer sözcükler ise *düğüm* sözcüklerin eşdizimlileridir. Bu sözcüklerin yerine sırasıyla *ak, ad, fikir, tarz* gibi eş anlamlı sözcükleri getirmemiz durumunda söz konusu eşdizimli yapıların ifade ettiği anlam bozulmuş olur. Aynı şekilde *düşe kalka* veya *doğru dürüst* gibi eşdizimli yapılarda öğelerin yeri değiştirilirse anlam kaybolacaktır.

1.b. EŞDİZİMLİLİĞİN KONUMU

Eşdizimliliğe anlam temelli yaklaşan Cowie, serbest birleşimlerden deyimlere uzanan sözcük birleşmelerini anlam temelli olarak ele almış ve *serbest birleşim* ile *saf deyim* kavramlarının orta noktasında eşdizimlilikleri konumlandırmıştır. *Serbest*

birleşim, *sınırlı eşdizimlilik*, *değişmeceli deyim* ve *yalın deyim* olarak adlandırdığı sözcük birleşim türlerini şu şekilde örneklendirmiştir (Cowie 1998: 163).

Serbest birleşim: *blow a trumpet* (trompet çalmak)

Bu tür yapılarda sözcük birleşiminin iki unsuru da gerçek anlamını korur. Birleşimdeki her iki unsur da esnek yapıda olduğundan başka sözcüklerle değişebilme özelliğine sahiptir. Serbest birleşimlerde birlikte kullanım gereksinimi sifıra yakındır.

Sınırlı eşdizimlilik: *blow a fuse* (sigortası atmak, çığına dönmek)

Sınırlı eşdizimli yapılarda birleşimi oluşturan unsurlardan biri mecaz özellik gösterirken diğer sözcük gerçek anlamını muhafaza eder. Eşdizimli yapıları serbest birleşimler ve saf deyimlerden ayıran en önemli özellik bu yarı esnek yapıdır. Bir unsurlarının mecaz olması ile serbest birleşimlerden ayrılan eşdizimli yapılar, her iki unsuru mecaz olan saf deyimlerden de bu yönleriyle ayrılmış olurlar.

Değişmeceli deyim: *blow your own trumpet* (böbürlenmek)

Değişmeceli deyim yapısındaki birleşimler mecaz anlamlarını taşıırken kendi anlamlarını da koruyan sözcük birleşimleridir. Bu yönleriyle saf deyimlerden ayrılırlar ve anlamsal esneklik bakımından saf deyimlerden daha esnek, sınırlı eşdizimlilikten daha yoğun yapıdadırlar.

Saf deyim: *blow the gaff* (sırrı açığa vurmak)

Bu tür yapılarda anlam tamamen kalıplaşmıştır ve sözcük birleşimindeki unsurlardan hiçbiri değiştirilemez. Birlikte kullanılan sözcükler kendi anlamlarından sıyrılarak deyimsel bir üst anlam kazanmışlardır. Bu yönüyle saf deyimler esneklik derecesi bakımından en yoğun özellikteki sözcük birleşimleridir.

Görüldüğü üzere eşdizimli yapılar, sözcük birleşmeleri içerisinde serbest birleşimlerden saf deyimlere uzanan bir süreç içerisinde esnekliklerini kaybederek giderek kalıplaşırlar. Dolayısıyla eşdizimli yapılar değerlendirilirken diğer sözcük birleşimlerinden ayrı olarak ele alınmalı ve kendi içerisinde değerlendirilmelidir.

2. TÜRKÇE SÖZLÜK'TE EŞDİZİMLİ YAPILARIN VERİLİŞİ

Sözlük biliminde (lexicography) sözlükler genellikle söz varlığının kapsamına, kullanılan dilin sayısına, sözlüğün boyutuna, organizasyonuna, kullanıcıların yetenek ve uzmanlıklarına, kullanıma amaçlarına, kullanıcılarının dillerine, alfabetik sıralanışa vs. göre sınıflandırılır. Sözlükler kapsamı açısından a) genel sözlükler, b) ansiklopedik sözlükler, c) terim ya da alt dil (sublanguages) sözlükleri, ç) özel alan

sözlükleri (eşdizimlilik, kalıp ifadeler ve deyim sözlükleri de bu kategoriye dâhildir) olarak ayrılırlar (Atkins, Rundell 2008: 24).

Genel sözlükler, bir ülkenin konuşulan ve yazılan dilinde yaşayan sözcük, kalıp söz ve atasözlerini, başka bir ifadeyle bir dilin tüm öğelerini ortaya koyan önemli bir yapıttır (Aksan 1998: 117).

Söz konusu sözlüklerin türüne göre eşdizimli yapılara hangi kapsamda yer vereceği değişiklik göstermektedir. Genel anlamda sözlük hazırlayıcısının dikkat etmesi gereken önemli noktalardan biri eşdizimli yapılar verilirken öncelikle dizimsel özelliğin belirtilmesi gerektiğidir. Bunun yanında aday sözcükler arasından hangilerinin sözlüğe dâhil edileceği sözlüğün hedef kitesine bağlı olarak da değişiklik göstermektedir (Svensén 2009: 169).

Özellikle tek dilli eşdizimlilik sözlüklerinde eşdizimli yapılar verilirken dil bilime dayalı olarak pragmatik açıdan önemli bir faktör niteliğindeki deyimbilimin terminolojik ve sözlük bilimsel anlamda iki ayrı alt birimi olan deyimler ile eşdizimli yapılar sözlüğün yazılış amacına göre okuyucuya aktarılmalıdır. (Sterkenburg 2003: 380).

Ülkemizde genel sözlük türünün en önemli örneği olan Türkçe Sözlük'ün 2005 yılında yapılan onuncu baskısında ilk kez eşdizimli kullanımların gösterilişinde yeni bir uygulamaya gidilerek eşdizimli yapıların sözlük değeri kazanmış olanlarının tamamının abecesel sıralama dışında da görülebilmesi amacıyla her maddenin sonunda birleşik sözler, deyimler, söz kalıpları → işaretleri ile koyu ve eğik yazılarak gösterilmiştir.

Türkçe Sözlük'ün 1998 yılında yayımlanan dokuzuncu baskısı ile eşdizimliliklerin dikkate alınmaya başlandığı onuncu baskıdan verilecek örnek sözcük ve kullanımlar Türkçe Sözlük'te eşdizimli yapıların gösterilişindeki farklılaşmayı ortaya koyması açısından önemlidir.

Türkçe Sözlük'ün dokuzuncu baskıda *asma* maddesinin tanımından sonra → işaretleri ile *asma* sözcüğünün sadece birinci sözcük olarak yer aldığı *asma bahçe*, *asma bıyığı*, *asma biti*, *asma kabağı*, *asma yaprağı* gibi örnekler verilirken, onuncu baskıdan itibaren *asma* sözcüğünün yalnızca birinci sözcük olduğu birliktelikler değil aynı zamanda ikinci sözcük olduğu veya birleşik yapı oluşturduğu örnekler de sözlük kullanıcılarına şu şekilde aktarılmıştır: *asma bahçe*, *asma bıyığı*, *asma biti*, *asma kabağı*, *asma yaprağı*, *akasma*, *karaasma*, *sarıasma*, *Frenk asması*, *meryemana asması*, *üzüm asması*, *yaban asması*.

Benzer biçimde *adam* sözcüğünün madde başı olarak verildiği 55. sayfayı takiben 56. sayfada madde sonunda *adam adama* eşdizimli yapısı ve diğer birlikte kullanımlar → işaretinden sonra sırasıyla verilmiştir. Bunun yanında *adam adama* eşdizimliliği,

Türkçede artık başlı başına sözlüksel bir değer kazandığı için ilk kez 2005 yılında yapılan onuncu baskıda madde başı olarak da yer almıştır.

Vatan borcu eşdizimli yapısında da benzer bir gösterim yöntemi izlenmiştir. *Vatan borcu* eşdizimliliği 465. sayfada *borç* madde başı sözcüğünün altında → işaretinden sonra sözcüğün eşdizimlisi olarak verilmiştir. Aynı şekilde 2864. sayfada *vatan* madde başı sözcüğünün altında ve artık dilimizde sözlüksel bir niteliğe sahip olduğu için yine söz konusu sayfada madde başı olarak okuyucuya sunulmuştur.

Türkçe Sözlükte bu örneklerin yanı sıra *silah arkadaşı, sinekkaydı, vasıfsız işçi, namus borcu, fidan boylu, yaym organı, hücre evi, iç güveyi, insan evladı* gibi birçok eşdizimli yapı madde başı olan sözcüklerin eşdizimliliği olarak maddede açıklamanın ardından → işaretinin altında verilmiştir.

Yine 2005 yılından itibaren sözcüklerin eşdizimlilikleri kullanıma uygun olarak araç içerisinde verilmeye başlanmıştır. Araç içerisinde gösterim yöntemine sıfat olan düğüm sözcüğün madde başı olduğu durumlarda başvurulur. Düğüm sözcüğün eşdizimliliği ise araç içerisinde verilir. Araçlı gösterime şu örnekleri vermek mümkündür:

Yakışıklı sözcüğünün tanımı dokuzuncu baskıda,

yakışıklı s. (erkek için) Güzel, gösterişli.

biçiminde verilirken onuncu baskıdan itibaren:

yakışıklı sf. Güzel, gösterişli (erkek).

şeklinde *yakışıklı* düğüm sözcüğünün eşdizimlisi olan *erkek* sözcüğü kullanıma uygun biçimde belirtilmiştir.

Aynı durum *kara yağız* sıfatının sözlükte verilisinde de gözlemlenir. 1543. sayfada madde başı olarak yer alan eşdizimli yapının tanımı verilirken, söz konusu yapının eşdizimli sözcüğü olan *erkek* şu şekilde gösterilir:

kara yağız sf. mec. Esmer (erkek).

1531. sayfada *kara* madde başı sözcüğünün altında → işareti ile söz konusu eşdizimli yapı verilmiştir. 2894. sayfada *yağız* maddesinin altında *kara yağız* eşdizimli yapısı → ile gösterilmiştir.

Yakışıklı ve *kara yağız* sözcüklerinde olduğu gibi *ekose* sözcüğünün verilisinde de aynı yöntem izlenerek sözcüğün eşdizimlisi olan yapılar araç içinde verilmiştir:

ekose sf. Fr. écosais Çeşitli renk ve büyüklükteki karelerden oluşan (desen veya kumaş).

Endemik sözcüğünün tanımı verilirken düğüm sözcük olduğu eşdizimli sözcükler tanımıda ayrıç içinde belirtilmiştir:

endemik *sf. Fr. endémique 1. bit. b.* Sadece bir bölgede yetişen veya yaşayan (bitki, hayvan). **2. tıp** Belli bir bölgede salgın olmaksızın sık görülen (hastalık).

Aynı şekilde **erkendoğan** sözcüğünde ayrıç içindeki gösterimle söz konusu sözcüğün eşdizimlisi tanımıda belirtilmiştir:

erkendoğan *sf. (erke'ndoğan) tıp* Zamanından önce doğan (bebek), günsüz, prematüre.

Ayrıç içinde gösterime, *ebrulu* (kâğıt, kumaş), *eş anlamlı* (kelimeler), *düttürü* (kadın), *entarılık* (kumaş) gibi sıfat yapısında çok sayıda örnek gösterilebilir. Bu bakımdan Türkçe Sözlük, sıfat+isim yapısındaki eşdizimli birliktelikleri ayrıç yöntemiyle eşdizimliliğe uygun bir biçimde okuyucuya sunmaktadır.

SONUÇ

Türk Dil Kurumu yayımı olan Türkçe Sözlük bilindiği üzere Türkçenin en önemli genel sözlüğü olma özelliğine sahiptir. Genel sözlük olması dolayısıyla sözlüğün oluşturulması aşamasında sözlük hazırlayıcıları tarafından başta söz varlığını kapsayıcı biçimde ve olabildiğince eksiksiz olarak sözlüğe taşımanın yanı sıra öncelenen özellikler de bulunmaktadır. Dolayısıyla Türkçe Sözlük'te eşdizimli yapıların verilmesi ve diğer dil özelliklerinin sözlüğe yansıtılması değerlendirilirken Türkçe Sözlük'ün bu özel durumu göz ardı edilmemelidir. Genel bir sözlük olması dolayısıyla birçok özel durumu toplu şekilde okuyucuya sunmayı amaçlayan Türkçe Sözlük'te özellikle 2005 yılından itibaren artan eşdizimlilik duyarlılığının da etkisiyle 2011 yılındaki on birinci baskıda eşdizimli yapılar ihmal edilmeden iki farklı yöntemle başvurularak verilmiştir.

Söz konusu yöntemlerden ilki, madde başı sözcüklerin tanım, açıklama ve örneklerinin verilmesinin ardından → işaretinin sonrasında eşdizimli yapıların ve birlikte kullanımların sıralanmasıdır. Bu yöntem eşdizimli yapıdaki sözcüklerin her birinin madde başı olduğu bölümlerde uygulanmış ve eşdizimli yapıyı oluşturan her bir sözcüğün tanımının altında eşdizimli yapılar okuyucuya sunulmuştur.

Eşdizimliliklerin gösteriminde Türkçe Sözlük'te başvurulan diğer yöntem ise özellikle *sıfat+ isim* eşdizimliliğinde aynı zamanda düğüm sözcük olan sıfat görevindeki sözcüğün madde başı olması durumunda söz konusu sözcüğün tanımının ardından eşdizimli sözcüğünün *yakışıklı* ve *kara yağız* örneklerinde görüldüğü üzere ayrıç yöntemiyle okuyucuya verilmesidir. Bu yöntem özellikle 2005 yılında Türkçe Sözlük'ün onuncu baskısında uygulanmaya başlanmıştır.

Türkçe Sözlük gibi Türkçenin genel söz varlığını kapsayıcı biçimde vermeyi amaçlayan bir sözlük için eşdizimli yapıların bu şekilde açıkça ortaya konulması okuyucu açısından kolaylık sağlayan bir unsurdur. Türkçe Sözlük'te eşdizimli yapılar incelenirken İngilizcedeki eşdizimlilikler için hazırlanan Oxford Collocations Dictionary (Oxford Eşdizimlilik Sözlüğü) vb. eşdizimli yapıları belirleyip göstermeyi amaçlayan özel sözlükler ölçü alınarak değerlendirme yapılması kanaatimizce olumlu bir yaklaşım olarak görülemez. İşlenmiş her dilin genel sözlüğünde eşdizimli yapılar verilirken bu yapıların hangilerinin genel sözlüklere ne şekilde dâhil edileceği sözlük bilimcilerin tartışmakta olduğu bir konudur. Dolayısıyla eşdizimli yapıların özel sözlüklerde olduğu gibi genel sözlüklerde bütün kullanım özellikleriyle okuyucuya aktarılması mümkün olmamaktadır. Genel sözlükler, bu tür yapılara belirli ölçülerde yer verebilir. Türkçe Sözlük'ün 2005 yılında yapılan onuncu baskısından itibaren bu yapıların belirli ölçülerde yansıtıldığı görülmektedir.

Türkçe Sözlük'te genel sözlük özelliklerine uygun olan birtakım yöntemler uygulanarak eşdizimli yapılardan sözlük değeri kazanmış olanların gösterilişi gerçekleştirilmiştir. Eşdizimliliğin kazandığı önem dolayısıyla sözlüğün yeni baskılarında da bu yapılara yer verilmesine devam edileceğine inanıyoruz. Batı dil biliminde oldukça erken dönemde çalışılmaya başlanan eşdizimlilik konusunun Türk dil biliminde de yeterince irdelenmesi ile birlikte bu konuda yaşanan birçok sorun çözülmüş olacaktır. Türkçede eşdizimli yapıların Oxford Collocations Dictionary ve benzerlerinde olduğu gibi verilebilmesi için Türkçede de eşdizimlilik sözlüklerinin hazırlanması büyük bir gerekliliktir. Türkçenin eşdizimlilik sözlüğü dil bilimi araştırmaları için olduğu kadar Türkçenin öğretimi alanı için de büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- AKALIN, Şükrü Halûk vd. (2005), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- AKALIN, Şükrü Halûk vd. (2011), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- AKSAN, Doğan (1998), "Türklerde Sözlükçülük, Bugünkü Türkiye'de Sözlük", *Kebikeç*, S.6, s.115-118.
- ATKINS, B. T. Sue and Michael Rundell (2008), *The Oxford Guide to Practical Lexicography*, Oxford University Press.
- BAUER, Laurie (1983), *English Word-Formation*, Cambridge: Cambridge University Press.
- COWIE, A.P. (1998), *Phraseology: Theory, analysis and applications*, Oxford: Clarendon Press.
- ÇALIŞKAN, Nihal (2014), *Yüksek Sıklıktaki Adlar: Zaman Sözcük Birimi Üzerine Derlem Temelli Bir İnceleme*, Ankara: Pegem Akademi.
- Diri, Banu Eşdizimlilik (Collocation) Nedir**
<https://www.ce.yildiz.edu.tr/personal/banud/file/.../Collocations-15.pdf>, (25.04.2016 tarihinde erişim sağlanmıştır).

- DOĞAN, Nuh, (2015), "Türkçe Sözlük'te Fiilsel Eşdizimlilik", *Gazi Üniversitesi Türkiyat Dergisi*, Güz 2015/17, s. 67-84.
- DOĞAN, Nuh, (2016), "Türkçe Öğrenci Sözlüklerinde Eşdizimlilik Bilgisi", *International Journal of Language Academy*, S:4/Bahar, s. 267-282.
- FİRTH, J. R., (1957), "Modes of Meaning", *Papers in Linguistics 1934-1951*, London: Oxford University Press, s. 190-215.
- İMER K., Kocaman A., Özsoy, A. S. (2013), *Dilbilim Sözlüğü*, 2. Baskı, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- ÖZKAN, Bülent, (2007), *Türkiye Türkçesinde Belirteçlerin Fiillerle Birliktelik Kullanımları ve Eşdizimliliği*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, Doktora Tezi.
- ÖZKAN, Bülent, (2007), *Türkçe Derlem-1*, Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, Mersin, <http://turkcederlem.mersin.edu.tr>
- ÖZKAN, Bülent, (2014), "Türkiye Türkçesi Eşdizim Sözlüğü'nün Sayısallaştırılması", *Türkçe Üzerine Derlem Dilbilim Uygulamaları*, Adana: Karahan Kitabevi, s. 23-37.
- STERKENBURG, P.V. (2003), *A Practical Guide to Lexicography*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia.
- SVENSÉN, Bo, (2009). *A Handbook of Lexicography*, Cambridge: Cambridge University Press.